

ШЫН

№ 128
(17929)

2010 чылдың
октябрь 28,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Нинтилел-политиктиг солун

ЧАГЫДЫЛГАҢ БАР БЕ?

● Чөөн кожууннарда «Шын» солуннуң чагыдылгазы канчаар чоруп турарыл? ●

Светлана МОНГУШ,
«Шын» солуннуң кол
редактору.

«Солун чокта, чем чивээн ышкаш болдум» деп бистиң бир бижикивистиң чагаазындан номчааш, бодунуң угаан-медерелин бедидип, чуртта болгаш даштыкыда болушкуннарны дүрген, үезинде билип алыксаан кижиге канчап өөрүвес, чоргаарланмас боор. Эки үелерде организацияның кижиге бүрүзү чагыдылгалыг болуру албан, харын-даа ону удуртукчу боду хынаар, неделя санында политинформацияларны албан кылып турган. Ол үени чеже-даа ындыг-мындыг деп турар болзувусса, эки чүүлдерни оон үлегерлеп алыр болза чугула-дыр дээрзин эртен неделяда чөөн кожууннарже номчукчулар-биле ужуражылгалар кылып, солунувус чагыдылгазы кайы хире чоруп турар ирги дээн сорулгалыг редакцияның 5 килдис редакторлары-биле чорааш эскердим.

Мен, бодум хуумда, төрөөн тыва амын эки билиримни, тыва дыл чылап чораан башкыларымга салзынмаа, Ш.Ч. Сат, К.Б. Коол) мөгейип, республиканың дыл кырында үнүп турар улуг солуну «Шын» бир херээжен кол редактор болуп чоруурга чоргаар-мени долгандыр ажылдап, үшкүнү-даа, муңгаралды-даа чүктөп эртип чоруур коллектив, эш-өөрүмгө, бижикичеле чоргаарланып, мөгейип чомен. Бо удаада бир кожуунга бээривиске кожуун чагырык-«Силерниң солун неделяда катан үнүп турар ийик?» — деп парга, чүнү-даа чугаалаар тыппайн бардым, бо удур-бистиң солунну номчувайн кижиге-дир дээрзин ханы ха-алдым. Удуртукчу кижиге ном-ур үези чок апаар дээрзин мен, а солунну хүн бүрүде турбас болза, удуртукчу бодунуң башкарып олурарындан мээ-медерел, угаан-бо-алазы-биле чыдып каап болу-кортпас бе деп, айтырыг-ни сезиндире бээр. Кожуун-е ажылдап турар удуртукчу-е солунну канчап черле ном-боор чүвөл? Тываның ажил-ыралы-биле холбашкан чугула-малдар шупту ында болгай. «Езузунуң документи-лери, экономика, социал айты-р, өөрөдиге, медицина-биле-шкан чүүлдер. Культура амы-ны, чогаалдар... Республика-ыралындан сөөлгү медээлер-ле ында. Ону сонурга-вас, с боорга, чону-биле канчаар-даарыл? Бодунуң ажил-чору-зын өске кожууннар-биле чоп-штирп көрбөзил?

Солунуңар «Риск» солун ыш-жык-чарлыг эвес, чалгааран-анчагаш бистиң кожууннуң-олдуу ол солунну ап турар» база бир удуртукчуңуң че-дыннадывыс. «Шын» солун-солуну болганда, доктаал-ларны, хоойлуларны тыва-ырында парлаар деп тускай-ужудулга документ бар. Тыва-ырында документи-лери-биле чон таньожар, ону сайгарар, ээр, ону амыдыралга боттан-ырга боттарының үлүүн-штирп эргелиг. Солун ындыг

угланышкынныг туруштуг-даа. Оон аңгыда коллективниң кол-сорулгазы — солунга «географияны» сагыры. Азы өскээр чугаалаарга, үндүрүлгө бүрүзүңе кожууннарның ажил-амыдыралын чырыдып, чон-биле бижыг харылзааны тудары. Бир үндүрүлгө кожуун бүрүзүн кириерин кызыдып турар бис. Ырак-узак-даа черлерде номчукчу бодунуң кожуунунда база өске кожууннарда чүү болуп турарын сонургаар, харын-даа чоок улузунун, дөргүл-төрелиниң дугайында улуг «Шын» солундан номчуурга кайы хире өөрүнчүг ийик. А «Риск» солун дээрже, чон аразында «сарыг» солун кылдыр чугаалажып турар солун-дур. Даргалар ол солундан кандыг өөрөдиги чүүлдер номчуп ап турар ирги деп дыка-ла айты-рыксаан мен, ынчалза-даа ындыг кудуку деңгел-чадага черле четпес мен деп бодандым. Орус дылдыг улус бисти, тыва чонну, караа сыпыгыр деп алгаш, дурт-сыны-выска, дүрзү-хевиривиске чедир бижип турарга, бүдүн нацияны куду көрүп турары ол-дур деп билип турар кижиге мен. Тыва кижиниң езу-чаңчылдарында улуг кижини улуг деп хүндүлээр, улуг кижилерниң мурнундан эртпес, улуг кижилер келирге, өгдөн үне бээр дээн чагай езулалдарывыс канчап барганыл? Республиканың удуртукчуларын чүү деп-даа бижип турарга, аңаа өөрүп, «сарыг» солуннар-биле хоп-чилке алзыпкан, чүгле ол солунну номчуп турар бис деп удуртукчу дарга кижиге ынча дээрже, хөөкүңүң «делеге-йиниң» кызызы ол хире болганы ол ыйнаан деп түнөвишаан, тыва бөдүүн чон бодунуң 85 чыл болган солунуң номчуксаар, манаар, олар ону дөмей-ле чагыдып алыр дээн сергек сеткил-биле ажил-херээвис уламчылап чордувус.

Сүт-Хөл кожуунда хоочун бижикивис Бораш Ондар мээң каби-недимге кирген санында-ла: «Элдеп болган шаг бо, дуңмам, чагырга черинде чагыдылга чок, кожуунда дарга аттыг кижиде чаңгыс-даа ча-гыдылгалыг кижиге чок. Солунувусту чүгле бөдүүн чон чагыдып ап турар» — деп муңгарап чугаалаар кижиге. Улуг кижиге кайы соора чугаа-лай бээр, бо удаада Улуг-Хемнин, Барыын-Хемчиктин, Бай-Тайганың почта салбырларына кирип, оон удуртукчулары-биле чугаалаштым. Кайы-даа кожуунга баарга, кожуун

төвүндө 3-4 каът улуг, ак бажыңнар — кожуун чагыргаларының албан-хаар оран-савазы ол. Ында кожуун-нуң та чеже удуртукчулары ажил-дап турар чүве. А ол улуг, ак бажыңнардан, кожууннарны суму чагырыкчыларындан чаңгыс-даа кижиге «Шын» солуну чагыдып албаан дээрзин почта салбырының удуртукчулары дыңнадырга, ындыг болза чон-биле канчап ажылдап турар даргалар боор деп элдеп-

ларының чедир ажылдавайн тура-рындан чагыдып алыкчылар кога-рап турар. Бир айда чагыдылга кылып алыр дээр болза, бир ай бурунгаар, айның 10-га чедир чагы-дып албас болзуңа, чүгле дараа-зында айда чагыдылга келир. Республикада почта монополист (чижилге чок) апарган болгаш ындыг бе, бөдүүн чоннуң херегле-линге дыңнагыр эвес апарганы хомуданчыг. Чагыдылга каян-даа

синдим. Ийе, бистиң солуну ыял чагыдып алыңар деп кымны-даа албадар эргем чок. Ынчалза-даа почтаның чагыдылга салбырында квантациялар чүгле улуг назылыг пенсионерлерниң адында, чагыдыл-галыг улус — чүгле олар. Пенсионер кижиниң ол олурары пенсиязындан аңгыда, өскээртен кээп турар орул-газы чок болдур ийин, ынчалза-даа олар бир айлап, үш айлап, алды айлап пенсиязының аайы-биле чагыдылгалыг кылып ол олурарлар. А кожууннарның улуг даргалары-ның ол олурар шалыңын кым са-наан деп? Бай-Тайгага ужуражылга үезинде бир номчукчу туруп кел-геш: «Мээң кожам дарга бар, «Шын» солун кээр-ге, солунуң берип көрөм, номчуптайн деп үр-гүлчү диленир» — дээрже, олурган чон «чир шоң» дүжүп: «Ам солунуң бербе, чагыдып алзын, хөй шалың-ныг кижиге» — деп шооттулар...

Сөөлгү үеде почта салбырлары Москвага дорт чагыртыр болгаш почта чедирлери багыраан дээр-зин чон база хомудал турду. Оон бир херечизи кылдыр — график езугаар понеделниктен вторникке солунну чырыкче үндүрүп кааш, средада дүштекиниң 2 шак үе-зинде Чаа-Хөлчө кирер орукка Кызылдың почта машиназы-биле каржып эртис. Ынчал келирге, вторникте даң бажында кожуун-нарга чедер ужурулг солуннар Чаа-Хөлдүн почтазынга средада дүште четкен, а чагыдып алыкчыга каян чедерил деп айтырыг чайгаар тур-густунуп келир. График езугаар ол хүн средада четверттиң солунуңа редакцияга ат салган, типография ол дүне парлааш, почтага хүлээ-дипкен турар ужурулг. А четверг солунуң чаа-хөлчүлөр каян алы-рыл? Чер-черлерде почта салбыр-

айның 10-га четпес, айның 20-25-ке чедер ужурулг. Республиканың чамдык суурларына почта чеди-рилгелери үе-шаанда барбас апаар-га, чон чөгөл төткен, чагыдылга чок арткан. А бистиң солунуң оларга кожууннарже чедирилге, хол-биле үлөп чорутканы дээш төлөп турар чарыгдалдарывыстың хөй деп чүвезин!!! Оода бистиң-биле чарып алган керээзин үезинде күүседип турар чүве болза, тыва чон солун чедирлери дээш четтирип, улуг тынар ийик.

Бай-Тайгага ужуражылга үе-зинде илерээни болза, сонгудалар үезинде Тээлиниң 90 чагыдып алы-кчылары чаңгыс-даа солун албаанын менээ хомудады. Эртенинде почта салбырынга барып сайгаржырымга, ол айда Кызылче 100 экземпляр солуну чагыдырга, та кымның бу-руузу чүве, 10 экземпляр кылдыр бижип алгаш, 90 экземплярны чедир бербээн. Чагыдып алыкчы-ларга акшазын дедир эгидип бээрин аазаан дарга чүве, хүндүлүг чагыдып алыкчылар. Почта сал-бырларының мындыг хевирлиг четпес ажилын өске-даа кожуун-нарның чижектеринден кирип болур мен. Чагыдып алыкчыларның акшазын ап алгаш, кандыг-бир чыл-дагаан-биле ону кылбайн, бистиң редакциядан-даа садып ап турар почта эргелелдери бар.

Чөөн кожууннарда солун чагы-дылгалының байдалын мынчаар көрдүм, бодалдарым-биле үлеш-тим. Чагырга черлери-даа, чер-черде почта эргелелдери-даа кады демниг ажылдавас болзувусса, бөдүүн чонувустуң соң даарта барып чагыдылга чок артарының магадылалы бар-дыр дээрзин элээн ханы бодадым.

Орай күстүң
шынарлары

«КЫШКЫ
ШАКЧЕ»

ЧЫЛДЫРАРЫН
УТПАҢАР!

«Кышкы шакче» шилчилгени Россия Федерациязының девис-кээринге октябрьның сөөлгү вос-кресеньезинде 3.00 шакта шактың согунчугажын бир шак аткаар чылдырары-биле боттандырып турар. Бо чылын октябрь 31-ниң эртенинде шакты аткаар чылдырар апаар бис.

Кремльдин Спасск суургазында эң шын үени көргүзүп турар чурттуң кол шагын бир дугаарында чыл-дырар. Ол ажылды хол-биле, элээн каш мастерлер күүседирлер. Ол баштай шактың механизмин док-таадыптар, оон соонда тускай дүлгүүр ажылдап, согунчугаштарны чылдырар.

Шакты «чайгы», «кышкы» деп чылдырар чорук Великобританияга 1908 чылда эгелээн чүве-дир. Оон сорулгазы — энергетика курлавыр-ларын камнаары. Шак чылдыргаш, энергия камнаар деп идеяны АКШ-та күрүне ажылдакчызы Бенджа-мин Франклин тыпкан болуп турар. Ындыг турбуже Каттышкан Штат-тар шагын чүгле 1918 чылдан чыл-дырып эгелээн.

Россияга 1930 чылдың июнь 16-да Улуг Комиссарлар Чөвүлелиниң шийтпири-биле шактың согунчу-гаштарын бир шак бурунгаар чыл-дырган. Оон соонда аткаар чыл-дырбаан. Шак ынчаар чурт 50 чыл дургузунда ол шакка чагыртып келген.

Чайгы үеже шилчилге 1981 чылдың апрель 1-де бир дугаар болган. Оон соонда чыл санында «кышкы», «чайгы» шактарже шилчип турар апарган бис.

НОВАЯ
БАЙЫРЛАЛЫН
ДЫШТАНЫР
ХҮННЕРИ

Чыл төнүп турда, Россия Фе-дерациязының Чазаа келир чылдың ажил хүннерин чурумчулары-биле байырлалдар хүннерин тодараткан, оон-биле холбаштыр дыштаныр хүннерни шилчидер талазы-биле доктаал хүлээп ап турар. 2010 чыл-да кайы хүннер дыштанылга болгаш байырлал хүннери болурун база эртен чылдың төнчүзүндө айткан.

Ноябрь 4 — Чоннуң чаңгыс эвиниң хүнү. Бо чылын ол не-деляның четверг хүнүңге тава-рышкан. Ноябрь 5-тиң ажил хүнүн ноябрь 13-түн субботагыңе шил-читкен. Оон түннелинде бо чылын ноябрь 4, 5, 6, 7 дыштаныр хүннер болуп турар. А ноябрь 13 — ажил хүнү.

Интернеттин
материалдарындан.

Октябрь 26-да Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы болуп эрткен. Ук хуралдың хүн айтырынга 32 кол болгаш 5 немелде айтырыгны сайгарып көргөн. Хуралды Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.С.Иргит башкарган.

Ниити 37 айтырыгның кол-олунга ТР-ниң Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызының 2009 чылда Тыва Республиканың девискээринде долгандыр турар хүрээлелдин байдалының дугайында күрүнө илеткелди, ол-ла яамының идип үндүрүп турары республика чергелиг «2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге хүн бүрүнүн атынчыларын шыгжаары» тускай сорулгалыг программазы, ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының яамызының ажилдап кылганы «2011-2015 чылдарда Тыва Республикага улус өөредилгезинин хөгжүлдэи» тускай сорулгалыг программазы база ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының кирип турары республиканың организацияларына инвадид кижилерни ажилга хаара тудар сорулга-биле оларны тускай ажил олуттары-биле хандыраарын

тургузар айтырыглар хамааржыр деп болур.

ТР-ниң Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызының долгандыр турар хүрээлелдин дугайында илеткелди чыылганнар тодаргай чүүл чок деп көргөн. Хуралды башкарып турган Ш.С. Иргит ук илеткелди чаңгыс эвес чыл дургузунда номчуп турза-даа, ында айтып кааны саннар өскерилгенинден башка, оон утказы, а ылангыя долгандыр хүрээлелдин бо сөөлгү чылдарда канчаар-даа аажок хирленип турарына удур кандыг хемчеглер алганын база ап болурунун аргаларын айтып, хевээр дээрзин демдеглээн. Бо сөөлгү чылдарда, республикада автомашина база хуу одалга бажыңнары көвүдээн үеде, чидиг болуп турар айтырыгга хамаарыштыр ук яамының чогулчалыг хемчеглер албайн турарын база шүгүмчүлээн. База ол ышкаш хүн

бүрүнүн атынчыларын чурум езугаар шыгжаарынче эвээш эвес хөреңгилер үндүрүп турза-даа, оон кандыг-даа ажыы чогул демдеглээн. «Силернин яамыңар чүгле атынчыларны чылдан чылче чербиле хөөрүңге өй болуп турар. А оларны болбаазырадыр заводтардан чүге тургузуп болбас деп. Шак олче угланган тускай хевирлиг программадан ажилдап кылза кандыгыл?» — деп, Шолбан-оол Советович саналдаан.

ТР-ниң өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказының сайыды П.А. Морозов 2011-2015 чылдарда республиканың улус өөредилгезинин хөгжүлдэинин программаны бадылалга кириген. Ук программа езугаар республика бюджетинден бо чылдарда улус өөредилгезинче ниитизи-биле 245 млн. 200 мун рубльди үндүрери көрдүнүп турар. Оон 60 млн. рубльди келир чылда Кызылдың Бай-Хаакская кудумчузунга ортумак өөредилге школының тудуунче чарыгдары көрдүнгөн деп П.А. Морозов тодаргайлаан.

ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының кириген 1995 чылдың ноябрь 24-те «Россия Федерациязына инвадид кижилернин социал камгалалының

дугайында» №181-ФХ федералдыг хоойлуга база Тыва Республиканың 2004 чылдың март 16-да «Социал камгалалды онза хереглеп турар хамаатыларга ажилчын олуттарны үндүрүп бээринин дугайында» №608 УХ-1 хоойлузунга дүүштүр республиканың аңгы-аңгы юдиктиг хевирлиг организацияларына инвадид кижилерге тускай ажил олуттарын үндүрүп бээринин дугайында төлөвилели чыылганнарның сонургалын хаара туткан. Ук доктаалда айтып турары болза, республиканың албан черлери, организациялар, бүдүрүлгелер инвадид кижини штадынга киригеш, аңаа ажилчын олутту хандыраар ужурлуг. Организация бүрүзүнде инвадид кижинин кадыының деңгелинге дүүштүр кылыптар хире ажылы турбайн барып болуру ук доктаалдың күүселдезинге шаптараазын болур дээрзин чыылганнар демдеглээн. Ынчалзажок ол федералдыг чергелиг хоойлу болганда ону күүседир апар дээрзин ТР-ниң юстиция херектеринин талазы-биле сайыды Ш.Ч. Монгуш чигзинип турарларны бүзүрөткен.

База ол ышкаш хуралдың чугула айтырыгларына ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының албадал-биле соккан

бруцеллез аарыгдан магдан дээш компенсациязын төлээр чурумуну зунче өскерилгелер дугайында айтырыгны тырып болур. Ук айтырыг сорулгалыг бруцеллез аараан, соккан малды хулээп алыр амгы үе тээнге немей акшалар болуп турар. Амгы үе 80 рубльге хулээп ап ту тектиң орулга чогу-биле чон аарыг ээти оон у өскээр сайгарып турарлар көвүдээн. А ол дээ давырлыг аарыгның чур аразына неперээринин тургузуп турары ол. Ы талазы-биле күрүнө алыр өртээ 80 рубльге рубльди, амгы үеде ээ саарылга өртээнге деңгелге негеттинип келген. Нар ук айтырыгны да пирлээри чугула дээрзиниң решкеш, ону дээш дарый

Ол ышкаш Тыва Респ

Чазааның хуралына р

ның чаарттыгын Дээди

өөренип көөрү-биле

Хоойлу төлөвилелдерин

лээп алган.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Октябрь 26-да Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының ийиги сессиязы болуп эрткен. Ону ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазы К.Т. Даваа удуртуп эрттирген.

Сессияның ажилын эгелээринин бетинде Каң-оол Тимурович Даваа улуг назылыг, хүндүлүг депутат Иван Васильевич Чучевтин төрүтүнгөн хүнүн таварыштыр коллегаларының өмүнээзинден байырлыг бижикти тутсуп, чылыг күзээшкенин кылган.

Сессияга чугаалажыры-биле 21 айтырыгны кириген турган. Аңаа немей «Депутат эрге-байдалының дугайында» айтырыгны кириген депутат Р.Д. Деге сүмелээрге, оон саналын хулээп алган болгаш хүн айтырыгынче кириген.

Дээди Хуралдың (парламентизинин) ажил-чорудулгазы эгелээн-даа бол, амдыызында колдуунда организация айтырыглар шийтирилтенип турары илден болду. Бадылаарда мандаттар-биле бадылап турдулар, чүге дизе электроннуг саналга болгаш өске-даа чамдык техниктиг дериг-херекселдер амдаа четчелеттинмээн. Ол бүгүге хамаарыштыр акша-хөреңги көрдүнгөн, чыл төнчүзүңге чедир бүрүнү-биле хандырынарын Дээди Хуралдың Даргазы К.Т.Даваа тайылбырлады. Өске-даа организация айтырыгларга хамаарыштыр тайылбырны ол кылды. Чижээлээрге, кожууннардан кээп турар депутаттарга сургакчылаашкын акша-хөреңгизин, үндүрүлгелер болгаш 2010 чылдың 10 айның 10-нун хүнүнден бээр бүгү-ле саң-хөө айтырыгларын бухгалтерия ТР-ниң Саң-хөө яамызы-биле бо каш хонуктарда үзе шийтирилээр айтырыгын алган

ажылдап турар. Амдыызында 4-5 болуп катчып алгаш, түр када ажилдаар ужурлуг кабинеттери белең, оон соонда комитеттер аайы-биле кабинеттерни үлөптери чугаажок. Депутаттарны сессия материалдары болгаш комитеттер хуралдарының материалдары документилер-биле четчелээр айтырыг шийтирилтенип турар.

Организация айтырыгларга тайылбыр соонда хүн айтырыгынче дорту-биле кирген. Бир дугаар айтырыг — Тыва Республиканың Дээди Хуралының регламентизинин төлөвилелин бадылаарының дугайында. Ында чедер-четчелестерге болгаш үези эрткен терминерге хамаарыштыр саналдарны депутаттар Р.Д. Деге, Б.К.Балчий-оол болгаш өскелер-даа кириген. Ук регламентинин төлөвилелин кымнар тургусканыл, чүге ону депутат бүрүзүңге чедир үлөвээли дээш ышкаш айтырыгларны депутаттар тургускан. Ынчалза-даа үе камнап алыры-биле чөптүг чылдагааннар маңаа улуг рольду ойнаанын барымдаалааш, хөйүнү үнү-биле бөлүк депутаттар кыска үениң дургузунда шалыпкын ажилдаанын үнелеп көрүшкөн, оларга четтиргенин илередип, 4 чыл дургузунда ажилдаар эң кол документизинин төлөвилелин хулээп ап бадылааш, немелделерни болгаш өскерилгелерни чедир ажилдаарын дугурушкан.

Дараазында Тыва Республиканың Дээди Хуралының комитет-

теринин составын болгаш оларның даргаларының оралакчыларының дугайында айтырыгны бадылаар бетинде ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы К.Т. Даваа депутаттарның чамдыызы округтарына чай чок ажилдап турганын ол айтырыгларны комитеттерге сайгарып четтиклээнин барымдаалааш, бир шак чапсарны чарлаан. Ол үениң дургузунда комитеттер даргалары коллегалары-биле хуралдааш, депутаттарның билдиришкенин киригенин барымдаалап, сайгарып чугаалашкыш, сессияга бадыладыр даалганы алган.

Сессия, бир шак эрткенде, ажилын уламчылаан. Комитеттер даргалары кирген билдиришкенин киригенин сайгарылгазының соонда, комитеттернин составын болгаш боттарының оралакчыларын бадылап бээрин сессиядан дилээн соонда, бадылааны болза:

1. Конституция болгаш эрге-хоойлу талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Марат-оол Идамович Ондарны бадылаан.

2. Бюджет болгаш экономиктиг хөгжүлдэ талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Андрей Бадарчиевич Кокту бадылаан.

3. Социал политика талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Галина Максимовна Мунзукту бадылаан.

4. Төлээлекчилер хуралдары-биле кады ажилдажылга болгаш тус чер бот-башкарылганы сайзырадырының талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Виктор Григорьевич Глуховту бадылаан.

5. Энергетиканы болгаш тудугну

хөгжүдеринин талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Юрий Владимирович Гавриловту бадылаан.

6. Аграр политиказының болгаш бойдус ажылгалының талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Сергей Сочуевич Монгушту бадылаан.

7. Хөй-ниитинин айыыл чок чоруунун болгаш кызыгаар чоогунун айтырыгларының талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Шолбан Идамчапович Кыргысты бадылаан.

8. Сайгарлыкчы чорук болгаш туризмни сайзырадырының талазы-биле комитеттин составын четчелээн болгаш оон даргазының оралакчызына Шолбан Викторович Дандарны бадылаан.

ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы К.Т.Даваа коллегаларының өмүнээзинден комитеттер даргаларының оралакчылары кылдыр чаа сонгуттурган депутаттарга байыр чедирген.

Дараазында ТР-ниң Дээди Хуралына «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партиязының фракциязын тургузар дугайында бөлүк депутаттарның болгаш «Чөптүг Россия» политиктиг партиязының фракциязын тургузар дугайында депутаттар Б.К.Балчий-оол, В.В. Вусаты оларның кириген билдиришкенин өөренип көргөш, бадылаан. Ол ышкаш ТР-ниң Улуг Хуралын дүжүрер дугайында айтырыгны чугаалажып, ол талазы-биле документилер белеткээр депутаттарны тодараткан.

Светлана БАЛЧИР.

Тыва Республиканың Дээди Хуралында

СОСТАВЫН ЧЕТЧЕЛЭЭН

Россия Федерациязының прокуратура чанында Истелге динин Тыва Республикада истелге эргеле эде тургузуушкун дугайында ДЫҢНАДЫ

Россия Федерациязының прокуратура чанында Истелге динин Тыва Республикада истелге эргеле эде тургузуушкун дугайында ДЫҢНАДЫ

Чээли берикчилери лерин эде тургузуушкун дугайындагы сөөлгү партия нүндөн эгелээш 30 хонук зунда дараазында адресче болур: 667000, Тыва Республика Кызыл хоорай, Щетинкин ченко кудумчузу, 31, тел 2-31-52.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының Даргазының дугайында

Тыва Республиканың Конституциясының 103 чүүлүнүн 5 пунктузун дүүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Каң-оол Тимурович Давааны Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазына соңгуур.
2. Бо доктаал ону хүлээп алган

хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги хуралын даргалаан И.В. ЧУЧЕВ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№4
УХ-1.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) ажилдаар органның структурасының дугайында

Тыва Республиканың күрүне чыгаргызының хоойлужудул (төлээкчи) органның ажил-судуулгазын хандыраар, оон чыдаар органнын хевирлеп турар сорулга-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Дээди

Хуралының (парламентизинин) ажилдаар органның капсырылгада кирген структурасын бадылаар.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№5
УХ-1.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) 2010 ч. 10.21-де №5 доктаалының капсырылгазы

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) ажилдаар органның структурасы

Удуртулгазы:

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) ажилдаар органын азыраар.

талазы-биле комитети;

4. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) энергетиканы болгаш тудугну сайзырадыр талазы-биле комитети;

5. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) аграр политиказының болгаш бойдус ажыглалының талазы-биле комитети;

6. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) хөй-ниитинин айыыл чок чоруунуң болгаш кызыгаар чоогунуң айтырларының талазы-биле комитети;

7. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) сайгарлыкчы чорук болгаш туризмни сайзырадыр талазы-биле комитети;

8. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) конституция-эрге-хоойлу политиказының талазы-биле комитети.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазының оралакчызының конституция-эрге-хоойлу политиказының талазы-биле комитетинин даргазының дугайында

Тыва Республиканың Конституциясының 103 чүүлүнүн 5 пунктузун дүүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Ольга Валерьевна Кольчи-анна Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазының оралакчызына—

конституция-эрге-хоойлу политиказының талазы-биле комитетинин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№6
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының бюджет болгаш экономиктиг хөгжүлдө талазы-биле комитетинин даргазын соңгуурунун дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизинин 22 чүүлүгө дүүштүр депутаттарның бадылаашкынарының түннелин езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

Дээди Хуралының (парламентизинин) бюджет болгаш экономиктиг хөгжүлдө талазы-биле комитетинин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№10
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының социал политика талазы-биле комитетинин даргазын соңгуурунун дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизинин 22 чүүлүгө дүүштүр депутаттарның бадылааш-

тур база депутаттарның бадылааш-

кыннарының түннелин езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Ирина Петровна Самойлен-кону Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) социал политика талазы-биле комите-

динин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№11
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының Төлээкчилер хуралдары-биле кады ажылдажылга болгаш тус чер бот-башкарылгазын сайзырадыр талазы-биле комитетинин даргазын соңгуурунун дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизинин 22 чүүлүгө дүүштүр база депутаттарның бадылаашкынарының түннелин езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Юрий Валерьевич Кара-оолду Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин)

Төлээкчилер хуралдары-биле кады ажылдажылга болгаш тус чер бот-башкарылгазын сайзырадыр талазы-биле комитетинин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№12
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының энергетиканы болгаш тудугну сайзырадыр талазы-биле комитетинин даргазын соңгуурунун дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизинин 22 чүүлүгө дүүштүр база депутаттарның бадылаашкынарының түннелин езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Святослав Чотпаевич Ондарны Тыва Республиканың Дээди

Хуралының (парламентизинин) энергетиканы болгаш тудугну сайзырадыр талазы-биле комитетинин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№13
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының аграр политиказының болгаш бойдус ажыглалының талазы-биле комитетинин даргазын соңгуурунун дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизинин 22 чүүлүгө дүүштүр база депутаттарның бадылаашкынарының түннелин езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Иван Васильевич Чучевти Тыва Республиканың Дээди Хура-

лының (парламентизинин) аграр политиказының болгаш бойдус ажыглалының талазы-биле комитетинин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№14
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының хөй-ниитинин айыыл чок чоруунуң болгаш кызыгаар чоогунуң айтырларының талазы-биле комитетинин даргазын соңгуурунун дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизинин 22 чүүлүгө дүүштүр база депутаттарның бадылаашкынарының түннелин езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Виталий Монгушевич Бартына-Садыны Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламенти-

зинин) хөй-ниитинин айыыл чок чоруунуң болгаш кызыгаар чоогунуң айтырларының талазы-биле комитетинин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№15
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының сайгарлыкчы чорук болгаш туризмни сайзырадыр талазы-биле комитетинин даргазын соңгуурунун дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) регламентизинин 22 чүүлүгө дүүштүр база депутаттарның бадылаашкынарының түннелин езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. Ульяна Байыр-ооловна Монгушту Тыва Республиканың

Дээди Хуралының (парламентизинин) сайгарлыкчы чорук болгаш туризмни сайзырадыр талазы-биле комитетинин даргазына соңгуур.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.
Кызыл хоорай
2010 чылдың октябрь 21
№16
УХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазы К. ДАВАА.

«Шынга» харыы

КАЙЫ ХАМААНЧОК ЧЭЭЛИ АЛБАЗЫН СҮМЕЛЕП ТУРАР

«Шын» солунун 2010 чылдың сентябрь 7-де №106-да «Чагаалар аразындан» деп рубрикага «Шынын кым тыварыл?» деп чүүлдү номчааш, күш-ажылдың хоочуну В.Сааяга база республиканың өске-даа хамаатыларына «Хоум-кредит» банкызындан акша-хөреңги чээлизи албазын сүмелээр-дир бис. Чүге дээрге хамааты улус кредит берип турар организацияның кажар арга-биле тургузуп кааны керээзин болганчок-ла ханы угаап, тодаргайлап номчуп албайн чарып алыр таварылгалар дыка хөй болуп турар. Оон түннелинде хамаатылар ук керээ езугаар чеже-даа ай санында төлөп турган-даа болза, юридиктиг таладан көөрге, херек кырында ам-даа эвээш эвес өрелиг болуп артып турары ында.

Суд приставтарының федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелин ажилдакчылары 2010 чылдың 9 айының иштинде чээли алгаш, төлөвөй турар хамаатылар-биле хоойлу езугаар ажилды чорутканының түннелинде 91 млн. рубльди янзы-бүрү банкыларга болгаш кредит берип турар организацияларга эгидип берген. «Шынын кым тыварыл?» деп чүүлдүн автору В.Сааяның «... суд приставтары хоум кредит улузун алдаржыдып турар...» деп бижээн сөстери «Күүселде бүдүрүлгезинин дугайында федералдыг хоойлуга дүүшпес саналда-дыр. Чүге ындыгыл дээрге, Уфа хоорайның судунун үндүргени шийтпири езугаар когарал төлээринде буруудадып турар хамааты — хүндүткелдиг күш-ажылдың хоочуну В.Саая болган. Бо чүүлде «Хоум кредит» банкының юристеринин бедик шынарлыг ажылы улуг рольду ойнаанын демдеглес аргажок. Суд шийтпири күш кирип келген хүннүн соонда В.Саая өрелиг болганының дугайында чагааны алганы ол.

Кажан буруудаттырган кижии өрезин төлөвөй барган таварылгада күүсекчи суд приставы «Күүселде бүдүрүлгезинин дугайында» федералдыг хоойлуга даянып алгаш, күүселде документизинде айтып кааны езугаар негеп алыкчыга акша-төгерики болгаш өнчү-хөреңгини албадал-биле тыртып бээр талазы-биле кемчелерни ал чорудар ужурулуг. Ак-Довурак хоорайның суд приставы А.А.Донгак ук күүселде бүдүрүлгезин езугаар В.Сааяның пенсиязындан 5023,29 рубльди тыртканыниитизи-биле хоойлуга дүгжүп турар.

Бир эвес суд приставтары кижилер хоойлуда көрдүмзүн чылдагаан чокка акша-төгерики тыртып, азы болза оларның ажылында кандыг-бир четпестер илереп турар чүве болза, бо таварылгада хамаатыларга ук албанын «изиг шугумунче» долгаарын сүмелээр-дир бис. Шак ындыг хевирлиг дыңнадырлар келгенде суд приставтарының эргелелин айыыл чок чоруктуң айтырларын харылап турар хыналда бөлүү-биле хенертен хыналданы организастаар.

Суд приставтарының Тыва Республикада эргелелин «Изиг шугум» телефону: 8-394-22-6-60-68.

Аяс-оол МОНГУШ.

Суд приставтарының федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелин удуртукчу специализи.

№	Муниципалдыг тургузулгалар	Мал ажылының адырынга баллдарның ниити түнү	Үнүш өстүрүлгезиниң адырынга баллдарның ниити түнү	Орулгалыг улуг болгаш ортумак көдээ ажил-агыйларның үлелгелиг деңзизиниң аайы-биле баллдарының ниити түнү	Бүгү көргүзүлгелер аайы-биле баллдарның ниити түнү	көрүлгелер аайы-биле баллдарының ниити түнү

2010 чылда «Тыва Республиканың одалга-энергетика комплекзинин бүдүрүлгелерин сайзырадырынга күрүне деткимчези» тускай сорулгалыг республика программасынга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың апрель 27 №170 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2009 декабрь 31-де №672 доктаалы-биле 2010 чылда «Тыва Республиканың одалга-энергетика комплекзинин бүдүрүлгелерин сайзырадырынга күрүне деткимчези» тускай сорулгалыг республика программасынга (моон соңгаар—Программа дээр) 2010 чылда эдилге-биле бижип, өскерилгелер кириер:

2010 чылда «Тыва Республиканың одалга-энергетика комплекзинин бүдүрүлгелерин сайзырадырынга күрүне деткимчези» тускай сорулгалыг республика программасын ПАСПОРТУ

Программаның ады—2010 чылда «Тыва Республиканың одалга-энергетика комплекзинин бүдүрүлгелерин сайзырадырынга күрүне деткимчези» тускай сорулгалыг республика программасы (моон соңгаар—Программа дээр);

Программаны ажылдап кылырының дугайында шийтпир—Россия Федерациязының Президентинин Сибирьниң федералдыг округунда Бүрүн эргелиг төлээзинин 2009 август 28-те «Федерацияның Сибирь-федералдыг округунда субъектилеринге чыгышкы одалга сезонунга белеткелге ээ эрттирп турарынга контроль тала-биле комиссияларның болгаш округтун административтг штабтарының дугайында» №344р айтышкыны;

Күрүне чагыкчызы—Тыва Республика-ның Улетпүр болгаш энергетика яамызы;

Ажылдап кылыкчы—Тыва Республи-каның Улетпүр болгаш энергетика яамызы;

Сорулгалары—Тыва Республиканың энергетика талазы-биле айыыл чок чоруун өскерилгелер болгаш чылыдылга-энергетика

хандырылгазының идегелдин чедип алыры; одалга-энергетика комплекзинин бүдүрүлгелерин эде кылганының болгаш техниктиг чаартканының түннелинде республиканың чылыдылга-энергетика хандырылгазының идегелдин бедидери; одалга-энергетика курлавырларын бүдүреринин болгаш ажылгаарының ажыктыын улгаттырары;

Эң чугула сорулгалар болгаш көргүзүл-лөр—одалга-энергетика комплекзинин бүдүрүлгелеринге халаптың болгаш озал-ондактың чок болуру; ажылдаар олуттарны ол хевээр камгалап арттырары;

Күүседиринин хуусаазы болгаш үе-чадазы—2010 чыл;

Акшаландырышкынын хемчээли болгаш дөстери—Программаны акшалан-дырарының ниити хемчээли 82997 муң рубль, оон иштинде Тыва Республиканың респу-блика бюджетинин күсели-биле—80029 муң рубль, федералдыг бюджеттен—2968 муң рубль;

Программаны боттандырганда кеди түннелдер болгаш социал база бюджет та-лазы-биле ажыктыг чоруктун көргүзүлгери — одалга-энергетика комплекзинин бүдү-рүлгелеринге халаптың болгаш озал-он-дактың чок болуру; республиканың сумула-рынче чорудуп турар электри энергиязының шынарының экижири; электри энергиязы-ның чидириин 5—10 хуу кызырары; Кызыл хоорайның чылыг хандырылгазының систе-мазының ажылында чедир бербес чорукту кызырары; демейлешкек технологиялары Тыва Республиканың девискээринге шиң-гээдири;

Программаның күүселдезин органи-застаар болгаш контрольдаар чер— Тыва Республиканың Улетпүр болгаш энергетика яамызы.

Тыва Республиканың Чазааның Дарга-зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

2010 чылдың II кварталында Тыва Республикага ниитизи-биле чурттакчы чоннуң болгаш чурттакчыларның социал-демографтыг кол-кол бөлүктөрүнүн аайы-биле кижилер санына онааштыр амыдырап-чурттаарының эң биче хемчээлин тодарадырының дугайында

2010 чылдың август 14 №354 Кызыл хоорай

2010 чылдың июль 9-та «Тыва Республика-ның амыдырап-чурттаарының эң биче хем-

чээлин дугайында» Тыва Республиканың №1138 Хоойлузунга дүүштүр Тыва Респуб-

ликаның Чазааның доктаадыры болза:

1. 2010 чылдың II кварталында Тыва Рес-публикага ниитизи-биле амыдырап-чурттаа-рының эң биче хемчээлин Тыва Респуб-ликаның Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының база Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика та-лазы-биле девискээр органының киригенин езугаар мынчаар доктаадып тургузар:

чурттакчы чоннуң кижилер санына онааш-

тыр—5665 рубль;

ажылдап шыдаар аргалыг чурттак-чыларга—6049 рубль;

пенсиянерлерге—4499 рубль;

чаштарга—5443 рубль.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2010 чылдың апрель 21-де Тыва Республиканың Чазааның №137 доктаалының 1 пунктузунун 4 иштиги пунктузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың август 14 №360 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док-таадыры болза:

1. 2010 чылдың апрель 21-де Тыва Рес-публиканың Чазааның «Тыва Республикага өртектерни (тарифтерни), ставкаларны (телевирлерни) болгаш немелде телевир-лерни күрүнеден эргелеп-башкаар талазы-биле күрүне контролон (хайгааралын) организаастаар болгаш боттандыраар талазы-биле күрүне хүлээлгезин Тыва Респуб-ликаның Тарифтер талазы-биле албанының күүселдезинин Административтиг регла-ментизинге өскерилгелер кириеринин

дугайында» №137 доктаалының 1 пунктузунун 4 иштиги пунктузунга дараазында өске-рилгелерни кириер:

ийиги абзацта «бирги абзацта» деп сөс-терни «дөрткү абзацта» деп сөстөр-биле солуур;

үшкү абзацта «ийиги абзацта» деп сөстөр-ни «бешки абзацта» деп сөстөр-биле солуур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2009 чылдың август 13-те Тыва Республиканың Чазааның №396 доктаалына өскерилгелер кириеринин дугайында

2010 чылдың сентябрь 3 №363 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док-таадыры болза:

1. 2009 чылдың август 13-те Тыва Респу-бликаның Чазааның «Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органнары болуп турар, Россия Федерациязының бюджет системазының орулгаларының кол башка-рыкчыларының бюджет бүрүн эргелерин боттандыраарының чурумунун дугайында» №396 доктаалына дараазында өске-рилгелерни кириер:

тус чер бюджеттеринин орулгаларының Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарында быжылгатынган дөстөринин даңзызының 8 пунктузунда:

бешки, алдыгы, чедиги абзацтарны күжүн чидирген деп санаар;

сески абзацты дараазында эдилге-биле бижир:

«бюджет акша-хөреңгилерин (хоорай округтарының бюджеттеринге хамаарыш-тыр) хоойлуга чөрүштүр азы көрдүнгенинден өскээр ажылгаанының түннелинде чедиртин-

ген когаралды эгидери-биле онааган акша торгаалдары»;

тоску абзацты дараазында эдилге-биле бижир:

«бюджет акша-хөреңгилерин (муни-ципалдыг районнарының бюджеттеринге хамаарыштыр) хоойлуга чөрүштүр азы көрдүнгенинден өскээр ажылгаанының түннелинде чедиртинген когаралды эгидери-биле онааган акша торгаалдары»;

онгу абзацты дараазында эдилге-биле бижир:

«бюджет акша-хөреңгилерин (сумула-рының бюджеттеринге хамаарыштыр) хоойлуга чөрүштүр азы көрдүнгенинден өскээр ажылгаанының түннелинде чедиртинген когаралды эгидери-биле онааган акша торгаалдары»;

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының депутаттарының мандаттарын Бүгү-россияның «Чангыс демниг Россия» политиктиг партиязының Тыва регион албырының кандидаттарының республика даңзызынга турган депутатка кандидаттарга дамчыдарының дугайында

2010 чылдың октябрь 20 №149/649-5 Кызыл хоорай

Бүгү-россияның «Чангыс демниг Россия» политиктиг партиязының Тыва регион албырының составына соңгуткан Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының депутаттыг кандидаты Шолбан Кара-оолдуң, Лариса Күжүгет-Шойгунун, Шолбан-оол Советович Шойгунун, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыы-жының депутаттыг мандадын алырында-анан-биле «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даңгызының соңгулдаларының дуга-ада» Тыва Республиканың Хоойлузунун 69 нун 8 кезээнге, 71 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комис-сиязының доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаты Шолбан Ва-сильевич Кара-оолдуң хосталган мандадын «Чангыс демниг Россия» политиктиг партиязының Тыва регион сал-бырында депштитирген, Тыва Респуб-лика Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының депутаттыг кандидаты кыл-дыр боттандырган Матат-оол Идамович

Ондарга (6 регион бөлүү) дамчыдар;

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаты Лариса Күжүгетовна Шойгунун хосталган мандадын Бүгү-россияның «Чангыс демниг Россия» политиктиг партиязының Тыва регион сал-бырында депштитирген, Тыва Республи-каның Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының депутаттыг кандидаты кыл-дыр боттандырган Святослав Чотпаевич Ондарга (7 регион бөлүү) дамчыдар;

3. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаты Шолбан-оол Советович Иргиттин хосталган мандадын Бүгү-россияның «Чангыс демниг Россия» политиктиг партиязының Тыва регион сал-бырында депштитирген, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының депутаттыг кандидаты кылдыр боттандырган Ульяна Байыр-ооловна Монгушка (6 регион бөлүү) дамчыдар;

4. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) бирги чыыжының депутаттыг соңгутканының дугайында доктааттырган чурум езугаар шынзылганы Матат-оол Идамович Ондарга, Святослав Чотпаевич Ондарга, Ульяна Байыр-ооловна

Монгушка тыпсыр.

5. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.

Би-Хем кожуунунун муниципалдыг түр соңгулда комиссиязының кежигүнү албан-хүлээлгеден хостаарының дугайында

2010 чылдың октябрь 20 №149/650 Кызыл хоорай

Би-Хем кожуунунун муниципалдыг түр соңгулда комиссиязының бадылаар эрге-леги кежигүнү, комиссияның составына чурттап турар черинин аайы-биле депштитир-ген Мария Сюриновна Сарыгның билди-ришкенин чугаалажып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргелеринин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунктузунга дүүштүр Тыва Рес-публиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

Би-Хем кожуунунун муниципалдыг түр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн бүрүн эргелеринин доозулганы-биле Россияның Күрүне Думазына, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарына, Би-Хем ко-жуунун Төлээлекчилер хуралына депутат мандаттарын хуваарына киржир кандидат-тар даңзызын идип үндүргөн политиктиг пар-тияларга соңгукчуларның албан-хаап, ажыл-дап, өөренип, чурттап турар черинин аайы-биле Би-Хем кожуунунун муниципалдыг түр соңгулда комиссиязының составына (бады-

6. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

1. 1975 чылда төрүттүнген Мария Сю-рюновна Сарыгны Би-Хем кожуунунун муни-ципалдыг түр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү албан-хүлээл-геден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комис-сиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комис-сиязының секретарының хүлээлгезин күүседип турар Ю.О. САЙЗУ.

ДЫҢНАДЫГ

лаар эргелиг бир кежигүнү) саналдарны хү-лээп ап эгелээнинин дугайын дыңнадып тур.

Би-Хем кожуунунун муниципалдыг түр соңгулда комиссиязының составына саналдарны бо дыңнадыгны парлаан хүнден он хонук дургузунда дараазында адрессте хүлээп ап турар: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

КЫЗЫГААР КАМГАЛАЛЫНДА – УЛУСЧУ ДРУЖИНАЛАР

• Кады ажилдажылганың үре-түннелдин чылдар-биле бадыткаттынган

Күрүне кызыгаарының чедииникини камгалалы — тус черниң чурттакчыларының деткимчези чок болза, барык болдунмас. Совет үеде кызыгаар чоогунуң черлеринге «Кызыгаарны бүгү чон камгалап турар» деп кыйгырыг эки билдингир турган. Ону бадыткап турар барымдаалар хөй...

Үе-биле кады чамдык кол сорулгалар ам өскерилген, ынчалза-даа күрүне кызыгаарының кол утказы

Сцмележир, дугуржур.
Александр ГОРБУНОВТУҢ тырттырган чуруу.

— Алексей Евгеньевич, кызыгааржылар күрүне кызыгаарын камгалап тургаш, кезеде тус черниң чурттакчыларына, күрүне эрге-чагырга органнына болгаш хөйишчи организацияларының кижизинге даянып турган...

— Кожа-хелбээ улуг күрүнелер Тываның делгемнеринче хөй чүс чылдар дургузунда «карак салып, кордап» турган. Ооң девискээриниң кызыгаарлары ол үелерде чиге тодараттынмаан турганы-биле «күрүне кызыгаары» деп билиштин Тывага шуут турбаан.

1944 чылда Тыва Арат Республика ССРЭ-ниң составынче кирген соонда, ооң кызыгаары тодараттынып быжыглаттынган болгаш «Тыва» девискээр кызыгаарлыг апарган.

Кызыгааржылар биле тус чер органнының аразында сырый харылзаа болгаш эп-найыралдыг кады ажилдажылга ынчан харын хевирлеттинип тургустунуп эгелээн. 1960 чылдарның эгезинде күрүне кызыгаарының камгалалын күштелдирер сорулга-биле Тываның кызыгаар чоогунуң районнарының чурттакчыларындан ниитизи-биле 800 ажыг кижиге кижигүннүг 31 эки турачы улусчу дружинаны тургускан турган. Оларның киржилгези-биле база дружиналар боттары күрүне кызыгаарының эвээш эвес үрекчилерин ол үелерде туткан.

ССРЭ-ниң «бузулганы», шилчилгелиг ол берге үени ажып эртер сорулга кызыгаар чоогунуң чурттакчыларының чамдык чаагай чанчылдарын өскерткен. Ниитилелде болуп турар өскерлишкinnerниң чалгы-биле оларның кызыгаар органнына көргүзүп турган дузазы көзүлдүр-ле кудулаан. Ол чорук чамдык черлерде тус чер организациялары, чурттакчылар-биле харылзааны кош-кадырынга чедирген. Ынчалза-даа кызыгааржыларның, республиканың, кызыгаар чоогунуң муниципалдыг тургузулгаларының удуртулгаларының сөөлгү чылдарда күже-

ниишкinnerниң түннелинде мурнунда чылдарда кошкаан турган харылзаалар ам чоорту катап тургустунган болгаш чаа эге-чадазынче ол шилчээн.

Кызыгаар эргелелиниң удуртулгаларының амгы үеде кол сорулгазы — кызыгаарга амыр-тайбың чорукту чедип алыры-биле бүгү-ле аргаларны тургузары болгаш аңаа хоойлу-дүрүмнүг чорукту хандыраы болур. Олар кызыгаар чоогунуң черлери болгаш чурттакчылары-биле харылзааны шак ындыг үндезинге тудуп турар.

Кады демниг хөдөлүшкinner ажилын кызыгаар килдистериниң ажилдакчыларының тус чер ботбашкарлыгының төлээлери-биле хууда ужуражылгалар үезинде, чурттакчыларның хуралдарына база кызыгаар камгалалының, бо талазы-биле хоойлу-дүрүм болгаш кызыгаар девискээринге доктаап турарының дүрүмнериниң сагылгазының айтырыгларына хамааржыр медээлер солчулгаларының аргазы-биле доктаамал үндезинге организастап турар.

Ажилдын кол болгаш үре-түннелдиг хевиринге тус чер чурттакчылары-биле ужуражылгалары хамаарыштырар. Ажык чугаалар үезинде кызыгаар чурумунга хамааржыр хоойлужудулганың дүрүмнерин болгаш негелделерин тайылбырлап, ында чаа өскерилгелерни хамаатыларга таныштырып, Россияның Федералдыг Айыыл чок чорук албанының Тывада кызыгаар эргелелиниң кылып чорудуп турар ажилдарын, хүлээлгелерин болгаш сорулгаларын тайылбырлап турар. Бөгүн бистер улуска ооң мурнунда ышкаш, күрүне кызыгаарының сорулгаларының дугайында, ооң амгы үеде тайбың ужу-дузазының дугайында билишкinnerни хевирлеп тургузуп турар бис.

Кызыгааржыларның ийи чурттарның кызыгаарын камгалаар талазы-биле бо ажил-чорудулгазын чурттакчы чон улуг деткимче-биле хүлээп ап турарын демдеглевес

болгаш ужу-дузазы, ону бүгү-ле күштер болгаш аргалар-биле демниг камгалаар сорулга хевээр арткан. Мурнунда чылдарда нептереңгей турган кыйгырыг бодунуң чугулазын чидирген бе, кызыгаар чоогунуң чурттакчылары-биле харылзааны амгы үеде канчаар тудуп турарын чугаалап бээрин Россияның Федералдыг Айыыл чок чорук албанының Тыва Республика талазы-биле Кызыгаар эргелелиниң ажилдакчызы, полковник Алексей Власовтан дилээн бис.

аргажок. Эктинде погоннарлыг кижилерниң ол девискээрлерге албан эрттирип турары дээрге, кызыгаарга туруп болгу дег кандыгдаа берге байдалдан оларның камгалалынга бүзүрелди берип турар.

— Кызыгааржылар биле чоннуң аразындан эки турачы дузалакчыларының быжыг эвилели кызыгаар үрээр чорукту болдурбазының идегелдиг аргазы деп чүвеки төөгү дуржулгазы көргүскен. Улусчу дружиналар чок болза, кызыгаарны камгалаары арай берге апар бе?

— Эки турачы улусчу дружиналар-биле кады ажилдажылганың дуржулгазы күрүне кызыгаарын камгалаарының талазы-биле ажилдар элээн бедик деңгелге, кыска хуусаада күүсеттинер деп чүвени көргүзүп турар. Кызыгааржыларның камгалап турары участогу хемчээл талазы-биле элээн улуг болгаш амыр-тайбың эвес кезек болуп турар, а ооң үрекчилери кажар болгаш тывынгыр, шимченгир кижилер болгай.

Ол-ла үеде кызыгаар чоогунуң эки турачы улусчу дружиналарының кежигүннери тус черлериниң девискээрлери-биле эки таныш болур болгаш, кызыгаар үрекчилериниң оптуг аргаларын эки билдирер. Олар кызыгааржыларга дузалап, хоойлу үреп, кызыгаар кежир мал сүрүп оорлаар, төтөглекчи чорук кылып улуска удур демиселди үре-түннелдиг чорудуп турар. Ол ышкаш кызыгаар үреп оорлаан мал-маганны дилеп тып-каш, ээзинге дедир эгидер ажилдарга база киржип турарлар.

Кызыгаар чоогунда чурттакчы суурларда 100 хире кижини хаара туткан 17 эки турачы улусчу дружинаны, дөрт кожуун штабтарын амгы үеде тургускан. Бо талазы-биле Мөңгүн-Тайга биле Эрзин кожууннарны онза демдеглээри чугула, чүге дизе, бо муниципалдыг тургузулгаларының удуртукчулары тус черниң чурттакчыларының ортузунга ажилдарны доктаамал чорудуп, хамаатылар кызыгааржы эки турачы улусчу дружиналарже кирип алырының айтырыгларын көдүрүп турар.

Күрүне кызыгаарының камгалалының талазы-биле кады салдыг сорулгаларны күүседип тургаш чедип алган көргүзүлгери дээш Өвүр кожуунуң Саглы сумузунуң баштыңы Шолбан-оол Саая Тыва Республиканың Чазаның шаңналын чаңгыс эвес удаа алган. Ол боду эки турачы улусчу дружинаны удуртуп турар. Суму баштыңы бодунуң оралакчызы Алимаа Сундуй-биле сумунуң, а харын-даа кожуунуң чурттакчыларының ортузунга кызыгаар үрээшкinner баш удур болдурбазының талазы-биле улуг ажилдарны кылып чорудуп турарын демдеглевес аргажок. Оларның сумуда эки турачы дружиназы

кызыгааржылар-биле кады демнежи-биле алгаш, кызыгаар чурумун хажыдып, кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбазын кызыдып турар. Идепкейлиг, быжыг туруштуг, езулуг патриотчу бо кижилерни төрөөн черинде кызыгаар чоогунда турум, амыр-тайбың чоруктуң үрелип болуру сагыш човадып турары билдингир.

— Күрүне кызыгаарының камгалалында эки турачы дружиналарының үлгерлиг киржилгезиниң көскү чижектерин кирип көөр силер бе.

— Ындыг чижектер бар болбайн канчаар. Эрткен чылдың апрель айда Мөңгүн-Тайга кожуунуң девискээринге болган бир таварылганы чижек кылдыр кириейн.

Ол хүн эки турачы улусчу дружинаның кежигүннери — «Убса-Нур ыйгылаажы» заповедниктин инспекторлары Сылдыс Донгак биле Сылдыс-оол Куулар ол чооккавы девискээрге боттарының ажилдарын чорудуп база күрүне кызыгаарының чоогунда черлерни хайгаарап тургаш, кызыгаар талазындан ол чоокта малчын кыштагже кылаштап бар чоруур кижини эскерип кааннар.

Заповедниктин ажилдакчылары танывазы кижиге машиналыг чедип келгеш, малчыннар болуп чугаалажырын кызыткан. Ол моол дылга чугааланы бээрге, өске таланың кижизи-дир, а ынчап кээрге, күрүне кызыгаарының үрекчизи-дир деп чүве билдинип келген. Ийи ажилдакчы моол хамаатыны тудуп алып дугайында шийтпирин ол-ла черге хүлээп алгаш, ону туткаш, кызыгааржыларга хүлээткен. Тудуп алган кижизи ылап-ла Моолдун хамаатызы, төтөглекчи сорулгалыг келген кижиге деп чүве сайгарылга үезинде илерээн.

Кызыгаар эргелелиниң удуртулгаларының саналы-биле Мугур-Аксы чурттуг бо ийи ажилдакчыга Тыва Республиканың Чазаның Хүндүлел бижиктерин болгаш акша шаңналдарны тывыскан.

Бо чаңгыс чижек күрүне кызыгаарын доктаамал үреп турар чоруктарга удур кызыгаар чоогунуң тус черниң чурттакчылары биле кызыгааржыларның аразында кады ажилдажылганың үре-түннелдин көргүзүп турар. Шынап-ла, кызыгаар үрекчилери-биле демиселге тус чер чурттакчыларының идепкейлиг киржилгези кызыгааржыларга дыка дузалыг. Чурттуң национал эрге-ажыктарын камгалаарының талазы-биле сонугалдыг бүгү тургузулгаларының идепкейлиг, шыңгыы кады ажилдажылгазы, мурнунда хөй чылдарда кылып чоруткан ажилдар, аргадуржулга кызыгаар үрекчилериниң кызыгаарга хоойлу-дүрүм хажыдып, кеземче чок хостуг аажылаар чоруктарын болдурбазын чедип ап болурун көргүзүп турар.

Елена ЛОБАНОВСКАЯ
чугаалашкан.

НАЗ
ЧЕТПЭЭН
БИЛ
АЖЫЛ

Тыва Респ
Иштики херек
биле яамызы
иштинде ре
девискээринге
«Эттинип ап
аргазы» деп оп
түннелдерин ү

2010 чылдың ок
байдалы-биле алыр
пээннер херектерини
инспекторларның дан
назы четпээн элээд
оларның 168-зи ший
иштинде 118 кижиге
шииттирген оолдар, у

Бо операцияның
ниитилелден аңгыла
онаап шийткен назы
өөредилге албан чер
дир эгидери, оларн
тарын ажилга хаара
ышкаш амыдыралы
байдалга таваржы бе
уругларга эмчи бол
дузаны чедирери бол
«Эттинип ап болур
деп операцияга шагд
чыларындан аңгыда
пээннер херектерин
оларның эргелери
рының талазы-биле
ның, корум-чурум үр
удур болдурбазының
системаның база э
инспекцияларның
киришкен.

Операция үезинде
пээннер херектерин
оларның эргелерин
ның талазы-биле ша
териниң даңзызын
четпээннерни тургуска
аразында 2 шийтти
истелгеде чоруп тур
тилелге айыылдыг ү
дээш назы чеде бээ
далга алып ужурулг
кижини ажилга хаара
ла хире уругларны,
өөредилге албан черл
дилгезин уламчыла
эгиткен.

Бо операция үезин
878 уругну хынаан. Ол
четпээн 5 оол корум-чу
илерээн. Шагдаа инспе
уругдан шенелде ший
каптарының дугайы
чогуур органның х
уругну, оларның 4-ү
хоргадал черлеринге
Бир оолдун ада-ие
аарындан эмнедир
дирген, ийи уругнуң
Чонну ажилга хаара
таварыштыр тур ажил
рарына дузалашкан.

Элээдилер ортузун
рек үүлгедиишкinner
болдурбазы ол чүгл
ректар органының э
тилелдин база херээ

ТР-ниң Иштики
яамызының парлалга

МААДЫРЛЫГ СИБИРЬЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

Сибирьнин найысылалы Новосибирск хоорайның Железнодорожный конуна 63 дугаар бажың бар. Ында Сибирьнин Кызыл Туктуг шериг музееи бар. Совет Эвилелинин Маадырлары, Сибирь чурттуг кынычларның аттарын музейниң ханазында алдынналчак үжүктөр-биле аттыр бижип каан. Оларның аразында бистиң чаңгыс чер-чурттугларывыс мушкун Чүргүй-оол биле Михаил Бухтуевтиң аттары база бар. Ам ол арда Түлүш Кечил-оолдун адын немээн ирги бе?

Биргизинден үшкү-Хаматты дайынының үезин көр-Эрес-дидим Шетинкин, Кравченко,

Кочетов оларның чуруктарын база ында кириген. Музейниң ажилдакчылары бистиң чаңгыс чер-чурттуг маадырларывыстың

дугайында кончуг таптыг тайылбырлап турда дыңнаарга, чоргаарчыг-ла чорду.

Дөрткү залдан эгелээш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарының дугайында көргүзүп эгелээр. Ында Иргит Багбуужап, Түлүш Уйнукупан, Кыргыс Сынаа дээш, оон-даа өске кезек эки турачыларның фронтуге айттанып чоруп турганының дугайында бижээн.

Шумов алышкыларның болгаш Михаил Бухтуевтиң чуруктарын көскү черде аскан. А чаңгыс тыва маадырларывыс Хомушкун Чүргүй-оолдун ады даңзыда бар-даа болза, чуруу чок чораан. Бистиң музейниң ажилдакчылары ол чуруктуң адаанга азар би-

житки делгеренгейи-биле бижээш база ийи дугаар маадырларывыс Түлүш Балдаунович Кечил-оолдун дугайында база музейге чоруткан болза, дыка-ла эки болур ийик.

Седип-оол ИРГИТ.

Тээли суур.

«Центр Азии» эстрада бөлүкүнүн 25 чылынга

ЫРЫ-ХӨГЖҮМГЕ ЫНАКШЫЛ-БИЛЕ...

Ноябрь айның 3-те Тывада ат-сураа шагда-ла гаан «Центр Азии» эстрада бөлүкүнүн жигүннери тургустунганындан бээр 25 чыл лган оюн демдеглеп эрттирер деп турар. Лүктүн уран чүүл удуртукчузу, Тыва Респуб-каның алдарлыг артизи Олег Сарыглар «Центр ии» бөлүктүн улуг концертин белеткеп турар деп аан дыңнааш, «Хөндөк» хөгжүм студиязынга де бердим. Ханаларны кежилдир сураглыг лүктүн янзы-бүрү конкурстарга ап турган ңналдары, дипломнары, афиша-чарлалдарын ан. Чаражы-даа аажок, хөйү-даа аажок.

Доржундаевич хамык-ла астыг айтырыглар шиит-чоруп турар, чугаалажыр айы чок. Ынчалза-даа Сарыглар, Борис Салчак, Иргит, Омак Тараачы ишту чыгып алган, ажил-югукан орлар.

Ынчыл ажил-ишчи сорулга-билейлиг концертти кан-ырын бирден-бирээ чокка ул, сценаже үнер дээн ден карактары хып тура-уп ора, Тываның аныяк-н культурлуг амыдыра-он чылдар өттүр улуг сал-едирип келген бо коллек-ынап-ла, хөгжүм-ырыга ы, уран чүүлге ынак ки-ишчү келгеш, чогаадыкчы е ажилдап турган-дыр ге бүзүредим. 25 чыл даа, ыры-хөгжүмге ынак-а артистер шынчы болуп бир эвес эге баштайгы ышкаш, оларга дузалап, арны кичээнгейге алган болза, «Любэ», «А-Сту-«Ятха» ышкаш Россияда ыр бөлүктөрүнүн бирээзи рган чадавас.

Түң удуртукчузу Олег Са-ың тыва эстрада жанры-гүлдезинге кириген үлүүн Чазаа бедии-биле үнелеп, артист атты тывыскан. Оң тургузуп алганы хөг-иизы аныяк ыраажылар-күмчүлөргө улуг сценаже эгеи апарган. «Тываның ыры», «Ийи сылдыс» дээн элевилелдерниң тургузук-а болгай. Чамдык кижини чедииншиктен бажы-и, «сылдыстайып» чоруп к, а Олег Доржундаевич ес. Кижизиг мөзү-бүдү-л чонунун, коллегалары-еникчилеринин хүндүт-лап алган. Ынчангаш ол-ның эң хүндүлээри, мө-рууру ыраажы, компо-юдюсер, кезээде бир-ле ү тып, чогаадып чоруур. Ол республикада эртип конкурстарының жюри хүндүлүг аалчызы болуп, кулгазын аныяк салгалга чоруур. үмчүлөр, ыраажылар

чеже-даа чай чок, релетициялап турар болза, «Шынның» номчукчу-ларынга интервьюну күзелди-биле берди.

Алексей САРЫГЛАР, бас-гитара ойнакчызы:

—Мен баштай ажилдап кээп турумда, Борис Салчак «Чалыы на-зынга» турду. 1981 чылда «Аянче» чалап апарган. Дугурушкаш, Ак-Довуракка кээп кады ажилдай берген бис. Олег Сарыглар, Борис Салчак, Гоша Сат. Барыын-Хем-чикке «Чеди-Хаан» бөлүүн тургу-зуп алган бис. 1991 чылда «Часы ритмнер» деп республика чергелиг конкурска тиилекчи болдувус. Ынчан-на бистер эстрада биле аас чогаалын —хөөмей, сыгытты, дүрген чугааны холуп ойнай берген турдувус. Солизивис Леонид Оор-жак сыгыттыр, ырлаар — дески салым-чаянның кижии. Ынчан культура сайыды турган А.С.Серен шуптувусту Кызылче «Аянга» ажилдаарынче чалаан. Бүдүн состав-биле чедип келгенивис ол. Марина Күжүгет база.

Че, оон соонда «берге» үелер эгелээн. Культура сайыды солук-кан. Чылгычы Ондар сайыт биске бажың-балгат-даа бербейн барган. Тараар ужурга таварышкан бис. Барыын-Хемчикке албан чериниң бажыңын берип каан турган, оомну каапкаш, Кызылче чедип келгеш, чүде-даа чок калган мен. Ам кан-чаар, өг-бүлөм-биле коммерсия-дан халбактанып амыдыраар ужурга таварышкан бис. Бирде Барыын-Хемчикке, бирде Кызылга бо-ла өөрлерим-биле катчып, ойнап каап чоруп турган мен. Ойнаксаар база боор мындыг чүве-дир ийин. Бисти таптыг дет-кээн болза, «Центр Азии» бөлүү-даа дүшпес турган. Ам-даа дөмей-ле ойнаксаар-дыр бис.

Виталий ИРГИТ, барабанчы:

—Мен школаны Тожуга доос-тум. Школачы чылдарымда-ла ыры-хөгжүмнү сонургап эгелээн мен. Москвага Гнесинерге, Кы-зылга уран чүүл училищезинге-даа өөренип турдум. Шериг соонда Борис Салчак, Алексей Сарыглар-биле катчып алгаш, ойнап эгелээн мен. 1982 чылда Бапа алышкылар Кисловодскиге чорупканда, Чазак концертти белеткээр силер дээн.

«Центр Азии-25».

Уйгу-чыдын чок 7 хонук дургузун-да «Аянның» программасын кы-лыпкан бис. А олар Ленинградка ийи чыл белеткээн ийик чоп. Ын-чангаш «Аяндан» Табуев бисти салбайн барган. Россияга гас-трольдар эгелээн. 1983 чылда Ба-рыын-Хемчикке Культура бажы-ңына 4 кижии ажилдай бердивис. Клавишник-синтезаторга ойнаар кижии херек апарган. Самагал-дайдан Шулуу-Байыр Тараачыны чалап алдывыс. Ол кожуунда паспорт чуруму деп чүве барын билер эвес, эртирилге чок чеде берген мен, эртирбээн, катап келгеш, кылдыртып алгаш, катап баргаш, эрткен. Арай деп четче-ленип алырымыска-ла, бир-ле кижии ажил-амыдырал аайы-биле чоруй баар. 1985 чылда Борис Салчак чоруй барды.

Олег Сарыглар Чадаанага коо-ператив ажыдып алырга, аңаа база чеде бердим. Александр Чавынчак, Гоша Сат база. Оон Бористи катап-ла чалап алдывыс. 1988 чылда Олег «Аянга» ажилдай берген. Квартира бээр болган дээн. 1989 чылда республикага диңмилеп-ле турдувус. Даг-Ал-тайдан бээр гастрольдап. Ол чы-лын күзүн «Азия даусы» делегей чергелиг конкурска кириштивис, Гран-прини казахтарга бериптилер. 45 аңгы чурттуң төлээлери мөө-рейлешкен. Аңаа бири черни бис алдывыс. Москвага эрткен «Юр-мала-1990»-га киришкеш, Борис Салчак чалатты. Таратпайн, таптыг деткээн болза, оранчок баар турган бөлүк-тур ийин.

Борис Салчак сценадан дыка-ла үр үеде читти аа?

Борис САЛЧАК, бөлүктүн ыраажызы:

—20 чыл ишинде чиде бердим. Чоокта чаа катап көстүп келгеним бо. Амдызында улуг чогаал ажылы кылбайн тур мен. Уенин аайы-биле... Чүгле ыры-хөгжүмден халбактанырга, амыдырал берге-

дей бээр-дир. Чурттакчы чон эвээш, бүдүрүлгелер эвээш. Куль-тура айтыры бистиинде нарын болгай. Ынчангаш акша-шалыңныг черлерге ажилдаксаар. Бо үеде аныяктар ботка дээш ажилдаар апарган. Шаанда бис болза ыры-хөгжүмге ынак болгаш, чонувуска ажилдап берип, ырлап, ойнап берип турган бис. Тос-тостуң соо-гунда КАМаз кузовунга олуруп-каш; Хөндөргейже ажа бээр звейик бис бе.

«Центр Азии» бөлүүнүн концертин эң баштай көргөш, кайгамчык күштүг, чараш үнү-биле ырлаар оолду тып чадап, чогул кайызы ырлап турар чоор дижиб органывысты сактыр-дыр мен. Бичии, чинге оолак барабан артында ойнавышаан, ырлап оор деп бодал бажымыска безин кирбээн. Кымның ырларын ынчан ырлап турган ийик силер?

—«Голоса», «Юрта» Монгуш Кенин-Лопсан бажының, «Чалыы үем», «Сайзана», «Кезек чааш-кын» Игорь Иргиттин. Олег Сарыг-лар боду база бижир кижии, орус-тыва дылга.

Силерни сагынган дыңнак-чы, мөгейикчилер-даа амыраан-дыр бис. Концертиңерни ыяп-ла көөр бис. Оон аңгыда кандыг планнарлыг силер?

—Хуу хөгжүм школазы ажыдар планныг мен. Ол төлөвилелди бот-тандырынгга улуг дуза-детким-чени «Чаңгыс демниг Россия пар-тиязы», депутат Юрий Валерьевич Кара-оол көргүзүп тур. Бөлүүвүс-түн 25 чыл оюнга тураскааткан концерт база Юрий Кара-оолдун дуза-деткимчези-биле чогул-бүдүп турары бо-дур.

Хуу хөгжүм школазы дээр-ге дыка солун-дур. Ол төлөви-лелдин хамык документациязы, турар оран-савазы белең бе?

—Төлөвилелдин бүгү доку-ментациязы белең. Турар оран-савазы — Дом быта. Концерт залы,

класстарны хөлезилээр бис. Төп чер боорга уругларга, улуг-даа улуска эпиг дээш ынчаар дугу-рушкан бис. Башкы кадрлар айты-ры база шиитпирлеттинген. Но-восибирск консерваториязындан дээди эртемниг, арга-дуржулгалыг башкылар кээр, оон аңгыда Олег Сарыглар, Кайгал-оол Ховалыг, Коңгар-оол Ондар дээн ышкаш эштеримни чалаан мен.

—Ол школага ыраажыларны база белеткээр силер бе?

—Ийе. Шупту мергежилдерге белеткээр бис. Амгы Европа куль-туразын өөрөтпишаан, улусчу езу-чаңчылдарывысты, аас чогаал хөгжүмүн холуп өөрөдир бис. Кол-ла чүве тыва аяны черле чидирип болбас. Оон аңгыда улуг арга-дуржулга солчулгаларын доктаамал чорудар сорулгалыг бис.

—Салчак кижии болгай силер, Бай-Тайгадан силер бе?

—Ийе. Хүргүлек Байыскалы-овна Коңгар — авамның кады төрээни, даай-авам-дыр. Шукинчи акым — Владимир Салчак. Компо-зитор ат-сураглыг акым база бар—Сергей Иванович Бадыраа.

—Хирург башкы Сергей Дми-триевич Моламдай силерниң катыңар деп дыңнаан мен...

—Ийе. Уруу, мээң өөм ишти Ирина Сергеевна—«Саяны» уни-вермагта менеджер. Уруувус Женья күрүне лицейиниң 9-ку класында өөренип турар. Музыка школазын-да скрипка класында өөренип тур.

Дараазында аранжировщик Омак Тараачы-биле чугаалаштым. Омак Тараачы 1985 чылда бичии школачы оол тургаш-ла, акызының аайы-биле танцы, дискотекаларга ойнап эгелээн. Акызын Ак-Дову-ракче чалап алпаарга, оон аайы-биле чайын келгеш, «Центр Азии» бөлүккө ийи дугаар клавишниктеп эгелээн. Бөлүктүн артистери-биле кады гастрольдап четпээн чери чок кижии болду. Акыларын өттүнүп ойнап тургаш, арга-дуржулгазы баян. Амгы үеде «Аян» ан-самблиниң уран чүүл удуртукчузу. Солаан Базыр-оол аттыг Культура бажыңына база хөй чылдарда ажилдаан. 1994 чылда Кызылдың уран чүүл училищезин дооскан.

—25 чыл эрткен-дир, артис-терниң амыдырал-чуртталгазы бай-шыырак-ла боор аа? Ма-шина, дача, бажың-балгат...

Олег САРЫГЛАР, бөлүктүн уран чүүл удуртукчузу:

—Виталий биле Алексей дыка улуг бажыңнар тудуп турар улус бо. Дача чокта артистерниң каш акша-шалыңы-биле амыдыраары берге, ынчангаш дача ыяп херек. Машина-балгат база. Кол-ла чүве —ыры-хөгжүмүвүс төнчү чок. Оовус-биле ылап бай бис. Тывалар төөгүдөн ыры-хөгжүмү-биле бай чон. Өгбелеривистен келген ыры-хөгжүмге чүге төнчү турар боор, мөңгө уламчылаар херек.

—Эр хейлер! Юбилейлиг кон-цертке ужурашкыже!

Светлана БАЛЧЫР чугаалашкан.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне комитеди

1. Дыштанылга, туризм, күш-культура-кадык-шылга болгаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраары-биле «Тожу лесничествозу» күрүне албан черинин, «Барыын-Хемчик лесничествозу» күрүне албан черинин арга-арыг ажил-агый регламентилеринде доктаадып тургускан арга-арыгны ажыглаарынын параметрлеринге дүүштүр арга-арыг участоктарын арендаарынын керээзин чарар эргени садар талазы-биле аукцион эрттирерин чарлап тур.

1. Садыглаашкынның хевир: аас-биле садыглаажышкын хевирлиг аукцион.

2. Аукционнун организакчызы: Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне

комитеди.

Адреси: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 131—арга-арыг ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарынын килдизи.

Телефону: 8 (39422) 6-19-18, факс: 6-11-94, E-mail: gk117@hxt.ru.

2. Аукционнун салыы: дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраары-биле арга-арыг участоктарын арендаарынын керээзин чарар эргени дараазында аукцион едичиназы-биле садар:

Аукц. ед-ың №	Арга-арыг учуң кадастр дугаары, арга-арыг реестринде күрүне учедунун номери	Турар чери		Кварталдык тускай-лаан чериниң №	Шөлү (га)	Ажыглалдың чөпшээрээн хевир	Аук-га кирген чүүлдүн эге өртээ (чылда аренда төле-вириниң эге хемчээли) (рубль-биле)	Долааның түнү (рубль-биле)
		Лесничество	Лесничествонун участогу					
1.	69-2010-07	Тожу	Сыстыг-Хем	305/24	0,5	Дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраары-биле	7919,89	7919,89
2.	58-200-06	Барыын-Хемчик	Барыын-Хемчик	26/48	1	Дыштанылга, туризм, күш-культура-кадыкшылга болгаш спорт ажил-чорудулганы боттандыраары-биле	11314,13	11314,13

арга-арыг участогу ээлеттинмээн, ажыглаарынга кызыгаарлаашкыннар тургустунмаан.

4. Аукционга киржириниң чагыын кириер чери, хүнү болгаш доостур хуусаазы:

аукционга киржириниң чагыын дараазында адреске хүлээп ал турар: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 131—арга-арыг ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарынын килдизи. 2010 чылдың декабрь 1-ден 2010 чылдың декабрь 20-ге чедир ажил хүннеринде болгаш ажил шактарында.

5. Аукцион болур чер болгаш хүн: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», каб. 131—арга-арыг ажил-агый болгаш арга-арыгны катап тургузарынын килдизи. 2011 чылдың январь 12-де 14.00 шакта (тус чериниң шагы-биле).

6. Албан-езуунун сайтызы: аукцион дугайында документацияны Интернетте албан-езуунун сайтызы www.gov.tuva.ru деп адреске кириген.

7. Аукционнун базымы—аукционга садып турар чүүлдүн эге өртээниң (чылда аренда төлеверинин

эге хемчээлиниң) 5 хуузу.

8. Аренда керээзин чарар хуусаазы: аукцион протоколунга ат салган хүнден эгелеп он ажил хүнүнүн дургузунда аренда керээзин чарган турар ужурлуг.

9. Долаа төлевир болгаш ону төлээриниң дугайында медээлер: аукционга киржириниң биле 2010 чылдың декабрь 1-ден декабрь 20-ге чедир долаа акшаны төлевир поручениези-биле аукционга саткан чүүлдүн эге өртээниң 100 хуу хемчээлдиг кылдыр аукцион организакчызынын агар санынче шилчидер.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне комитеди.

ИНН 1701046164, КПП 170101001, Р/с 40302810800000000004 ГРКЦ НБ Респ. Тыва Банка России г. Кызыл, БИК 049304001. «Төлөвириниң ады» деп черге «Арга-арыг аукционунга киржилге дээш долаа төлевир» деп айтыр.

10. Аукцион дугайында долу медээни болгаш киржикчилериниң документилерин аукцион организакчызындан ал болур силер. Тел. (8 39422) 6-19-18. Харылзажыр кижиге: Татьяна Михайловна Ананьина.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң ынак ававыс **Екатерина Баламовна МОНГУШ** октябрь 22-де 62 харлаар. Ававыс хей чылдар дургузунда Хорум-Даг суурнуң «Хүнчүгеш» уруглар садын эргелекчил келген. Ол— дуңмаларынын, ажы-төлүнүн быжыг чыгышын бичангаш ававыска каң дег кадыкшылды, өөрү ады бедик чоруурун, узун назы назылаарын ханызындан күзедивис.

ӨРТТЕН ЧАЙЛААР ДИЗИ

Көдээ ишчилер мал чеминиң белеткелин чоокта чаа доосканнар болгай. Ынчалзажок ону шын шыгжаары — база чугула айтырыгларнын бирээзи. Белеткээн мал чеминиң чогулгалыг шыгжаарын хандыраары-биле республикада «Сиген-2010» деп мал чемин шыгжаар болгаш болбаазырадыр черлериниң өртке удур камгалалын хандыраар сорулгалыг операцияны чорудуп турар.

Онза дүвүрелди мал чемин чуртталга черлеринде тудуп турар шыгжамыр черлери тургузуп турар. Өрттү өжүрериниң орунунга, ону баш удур болдурбазын хандыраары чугула. Ук сорулга хей

күш, үе негээр-даа дип ап болур. Мал чемин савалардан база ту-тенмес ханалар-биле өрттенмес чүүлдердир вирлиг тускай черлер турар ужурлуг. Хөпшугумундан 15 метр метрден эвээш эвес ужурлуг. Сиген тура дүрген кывыычал б мал аштап-арыглаар каш ук черниң дүнеки гааралын организас Н.ПЕ Кызыл хоорайны хайгаарал талазы-инспектору.

Садып алыкчыларны чалап

Другоченконун складтары.

Калинин кудумчузу, 25, №3 склад. АЪШ-ЧЕМ ПРОДУКТУЛАРЫН МӨӨНЧЕПӨРТЕК-БИЛЕ

Далган:

«Алейка» дээди сорт, 50 кг—680 рубль;
«Алейка» 1 сорт, 50 кг—600 рубль;
«Алейка» дээди сорт, 25 кг—360 рубль;
«Алейка» 1 сорт, 25 кг—310 рубль;
«Алейка» дээди сорт, 10 кг—158 рубль;
«Алейка» дээди сорт, 5 кг—80 рубль;
«Алейка» дээди сорт, 3 кг—47 рубль.
«Алтайский каравай» дээди сорт, 25 кг—325 рубль;
«Алтайский каравай» дээди сорт, 10 кг—135 рубль;
«Минусинская» дээди сорт, 50 кг—580 рубль;
«Минусинская» 1 сорт, 50 кг—520 рубль.
Чигир, 50 кг—1870 рубль;
Йодтуг дус, 50 кг—330 рубль;
Чарба, 25 кг—75 рубль;
Холуксаалыг чем, 38 кг—155 рубль.
Сүт аймаа, шилитинген сүт, 1 л.—37 рубль.
Ажыткан сүт продуктулары.
Тушенка «Богатырская», 325 грамм—36,5 рубль;
тушенка «Абаканская», 338 грамм—65 рубль.
Янзы-бүрү чулуктар, 24 граммдан өрү. Янзы-бүрү, 52 рубльден өрү.
Бараанны 50 муң рубльден хей алыр болза, 3 хуу көргүзөр. Силерни манап тур бис!

Харылзажыр телефоннар:

8-394-225-40-84; 8-923-368-44-64; 5-38-

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫ

Бистиң эргим, энерелдиг, хүндүткелдиг ачавыс, кы акывыс, даайывыс, честевис Партизан Дулушович ДАМБА-сөөлгү орукче үдежиринге сагыш-сеткилин ханызын чедирип, ханы кажыыдалывысты үлежип, улуг ачы-буянын дээш Тыва Республиканың Чазаанга, Чазак кежигүннер Республиканың Дээди Хуралынын депутаттарына, Чаа-Хөл Тере-Хөл, Эрзин кожууннарнын чагырыкчыларына, со органнарынын хоочуннарына, республиканың хоочуннар кудаларыныска, ырак-чоокта чурттап чоруур төрелдерини эш-өөрүвүске улуу-биле четтиргенивиисти илереттивис.

Өөнүң ишти Екатерина Шиметовна Дамба оолдары, дуңмалары болгаш уу

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарыга аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира—44 дөрбелчин метр; 2 өрээлдиг квартира—72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылганын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 4-85-29.

Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

Дача садып тур мен

Хем ол чарыында дача садып тур мен. Ниитилел №4. Чурттаар бажың, быжыг гараж, чунар-бажың бар. Чери 9 чүсчүк. Документилери белен. Кири бижидип ап база болур. Өртээ—300 муң рубль.

Харылзажыр телефону 5-30-63.

• Бодамдар дизии

Хөделишкын аас-кежикти кезээде эккелбес, ынчалзажок ол чокта аас-кежик турбас.

Дизраэли.

Сүме хүлээп алыр күзел чок кижиге дузалаары болдунмас.

Франклин.

Чалыы үенниң күзелдеринге шынчы бооп артып кал.

Шиллер.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7000. Чагыг 128. Номери парлаггаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тыва Республика" ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304001 Россия Федерациязынын Парлалга, телерадио-дамчыдылг массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызынын Сибирьде регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» сол чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730 ТР-ниң «Тываполиграф» ААН-га парлаан.
(Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарнын авторларынын бо редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар харылаар.